

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Špela Šimenc

Medkulturni izzivi
Otroci tretje kulture

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Špela Šimenc

Mentor: doc. dr. Mirt Komel

Medkulturni izzivi
Otroci tretje kulture

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

*My life is tethered to a rolling stone.
My dreams are anchored in the wind.
I come from here, I come from there.
In truth I come from everywhere.
My tongue does not have a mother.
My language is an open mind.
Before I learned how to walk, I already knew how to fly.
Comfort for me is a constant motion.
Continent to Continent, Ocean to Ocean.*

(Unknown Author)

Medkulturni izzivi. Otroci tretje kulture.

Otroci tretje kulture so posamezniki, ki preživijo pomemben del svojih razvojnih let izven kulture svojih staršev. So posamezniki, ki so odrasli v tako imenovani 'tretji kulturi' in imajo posledično unikatno in pogosto povsem neobičajno odraščanje, saj so odrasli globalno in so zato mešanica različnih filozofij, kultur, idej in navad. Njihova percepcija sveta in njihove karakteristike so drugačne tako od posameznikov v domači kot tudi tuji kulturi. Mednarodne izkušnje, mednarodna izobrazba, znanje tujih jezikov, nevtralnost, odprtost, fleksibilnost, odnos do drugih sistemov in kultur, spoštovanje do drugih, tolerantnost do drugačnih vrednot in vedenj, vse to prispeva k njihovi mednarodni percepciji sveta. Otroci tretje kulture so hkrati del različnih in nasprotujočih si svetov, vendar v nobenega ne sodijo popolnoma. Občutek doma je zanje nejasen in zamegljen. Njihova 'domovina' je zanje le beseda, zapisana v njihovem potnem listu in ker nenehno živijo na mejah med kulturami svoje identitete ne izoblikujejo na tradicionalen način. Otroci tretje kulture so posamezniki, ki svoj dom, pripadnost in identiteto najdejo v čustvenih in ne geografskih lokacijah, v skupinah ljudi, s katerimi si delijo podobne izkušnje, v ostalih otrocih tretje kulture.

Ključne besede: multikulturalizem, otroci tretje kulture, tretja kultura, dom, pripadnost, identiteta.

Intercultural Challenges. Third Culture Kids.

Third culture kids are individuals who spend a significant part of their developmental years outside of their parents' culture. They are individuals who have grown up in the so-called 'third culture' and have consequently unique and often quite unusual upbringing, since they have grown up globally and are therefore a mixture of different philosophies, cultures, ideas and habits. Their perception of the world and their characteristics are different from the individuals in 'home' culture as well as in foreign culture. International experiences, international education, knowledge of foreign languages, neutrality, openness, flexibility, relationship to other systems and cultures, respect for others, tolerance of different values and behaviors, all this contributes to their international perception of the world. Third culture kids are at the same time part of many different and conflicting worlds, but they do not belong in any of them completely. Feeling of home is for them vague and blurred. Their 'homeland' is for them just a word written in their passport and because they constantly live on the borders between different cultures they do not form their identity in the traditional way. Third culture kids are individuals who find their sense of home, belonging and their identity in emotional rather than geographical locations, in groups of people with whom they share similar experiences, in other third culture kids.

Keywords: multiculturalism, third culture kids, third culture, home, belonging, identity.

KAZALO

1	<u>UVOD</u>	<u>6</u>
2	<u>GLOBALIZACIJA.....</u>	<u>7</u>
3	<u>KULTURA</u>	<u>9</u>
4	<u>MULTIKULTURALIZEM.....</u>	<u>10</u>
5	<u>OTROCI TRETJE KULTURE</u>	<u>12</u>
5.1	OTROK TRETJE KULTURE	12
5.2	TRETJA KULTURA.....	13
5.3	KDO SO OTROCI TRETJE KULTURE?.....	14
5.4	PREDNOSTI IN IZZIVI OTROK TRETJE KULTURE	18
5.4.1	PREDNOSTI.....	19
5.4.1.1	IZOBRAŽEVANJE IN KARIERA	20
5.4.1.2	VEČJEZIČNOST.....	22
5.4.2	IZZIVI	24
5.4.2.1	NENEHNO SPREMINJANJE OKOLJA	24
5.4.2.2	ODNOSI IN PRIJATELJSTVA.....	26
5.4.2.3	NEENAKOMERNA RAZVITOST	29
5.4.2.4	VRNITEV V DRŽAVO NJIHOVEGA POTNEGA LISTA	30
5.5	KJE JE DOM OTROK TRETJE KULTURE?	33
5.5.1	PRIPADNOST	36
5.6	IDENTITETA OTROK TRETJE KULTURE	38
6	<u>ZAKLJUČEK</u>	<u>42</u>
7	<u>LITERATURA</u>	<u>45</u>

1 UVOD

Svet postaja danes vse manjši in manjši, kar je posledica vse lažjega potovanja in seljenja po vseh kotičkih sveta in posledično nenehnega spreminjanja okolij in kultur. Posamezniki in družine se preseljujejo po celotnem svetu in s sabo seveda vzamejo tudi svoje otroke, ki tako odraščajo v mnogih različnih državah, ki se lahko močno razlikujejo od kulture njihovih staršev in so priča veliki raznolikosti kultur. Biti mednarodno vzgojen zagotovo ni nov fenomen, a je v zadnjih letih močno naraščajoč, saj je prečkanje mej med različnimi kulturami postalo vse lažje in tudi dostopnejše, če ne celo nujno in ker je mednarodno vzgojenih posameznikov vse več in več, jih je začela prepoznavati tudi okolica in jim je 'nadena' ime otroci tretje kulture.

Otroci tretje kulture so posamezniki, ki odraščajo mednarodno, posamezniki, ki so velik del svojega otroštva preživeli izven kulture svojih staršev in so tako odrasli med mnogo različnimi kulturami ter govorijo mnogo različnih jezikov. So posamezniki, ki ne vedo točno 'kdo so' in od 'kod prihajajo', posamezniki, ki nimajo države, ki bi jo ponosno klicali 'moja' in tako lahko na vprašanje 'od kod prihajaš' podajo več kot en odgovor, saj imajo srca razpeta med mnogimi različnimi kraji. Otroci tretje kulture so posamezniki, ki so odrasli z različnimi izkušnjami glede na ostale, ki nikoli niso zapustili svojega doma, države ali kulture, in so zato včasih razumljeni kot nekoliko nenavadni s strani okolice. So posamezniki, ki se zavedajo, da posamezniki po svetu razmišljajo drugače in stvari tudi vidijo drugače in mnogo je stvari, ki se jih sami naučimo le s pomočjo knjig, ki se jih otroci tretje kulture naučijo skozi življenje samo.

Cilj tega diplomskega dela je najprej podrobneje raziskati, kdo sploh so otroci tretje kulture ter nato ugotoviti, kako njihovo nenehno prehajanje med različnimi kulturami, državami in celinami vpliva na njihovo kasnejše življenje. Kakšne so prednosti njihovega mednarodnega odraščanja in na nasprotni strani

seveda tudi, kateri so izzivi, s katerimi se spopadajo. Čeprav se na prvi pogled zdi, da je življenje otrok tretje kulture razburljivo in bi jim ga marsikdo zavidal, ima to namreč tudi svoje slabosti, ki so posledica njihovega nestabilnega odraščanja. Če se otroci tretje kulture nenehno premikajo po zemeljski obli, nas zanima, kje je pravzaprav njihov 'dom', kako njihovo drugačno odraščanje vpliva na razvoj njihove identitete ter na kakšen način najdejo svoje mesto v družbi? Konec koncev pa seveda tudi, katere so vrednote, ki jih otroci tretje kulture lahko doprinesejo v ta vedno bolj globaliziran svet?

2 GLOBALIZACIJA

Danes živimo že v povsem globalnem svetu, saj so nam dogodki, ki se odvijajo povsem na drugem koncu sveta zaradi vse hitrejših in boljše razvitosti tehnologije že povsem blizu in pripotujejo do nas le v nekaj sekundah, kar načinja tisto, kar je bilo za pretekle nacionalne kulture nekaj povsem samoumevnega, in sicer njihovo homogenost.

Konec dvajsetega in začetek enaindvajsetega stoletja so zaznamovale številne družbene in kulturne spremembe. Priča smo številnim spremembam, ki jih zaradi globoke vpletenosti včasih le stežka dojemamo. Danes živimo, predvsem zaradi izjemnega tehnološkega napredka, v precej drugačni družbi, kot so živeli naši predniki, saj je ideje, predmete, simbole in ljudi mogoče danes prenesti preko planeta veliko enostavneje in hitreje kot kadar koli prej. Informacijske tehnologije, kakršne so internet, mobilna telefonija in satelitska televizija, so ustvarile nove oblike komuniciranja in interakcije, odprle geografske in družbene razdalje in omogočile, da lahko danes prostor in čas hitreje in zanesljiveje prestopi več ljudi kot kadar koli prej. Ker je premikanje po našem planetu danes postalo tako hitro, dostopno in nekaj povsem običajnega, se vse več posameznikov seli in menja svoj kraj bivanja iz najrazličnejših razlogov ter plete odnose po celotnem planetu. Nacionalne kulture postajajo trajno odprte

zunanjim vplivom oziroma tujim kulturam, kar povečuje njihovo ranljivost in negotovost ter na drugi strani povečuje tudi njihove reprodukcijske možnosti (Rizman 2008, 88).

Povečuje se število multinacionalnih, svetovnih družin, ki se raztezajo po različnih delih sveta, prehajajo državne meje, jezike in kulture, ob tem pa družinski člani ohranjajo medsebojne ekonomske in čustvene vezi. Še več, ljudje vse pogosteje stopajo v intimne zveze, v katerih si ne delijo skupnega 'materinega jezika', etnične pripadnosti ali religije. "Nasprotja sveta se ne godijo le tam zunaj, temveč v srčki lastnega življenja, v multikulturnih zakonih in družinah, v podjetjih, krogu prijateljev, v šoli, v kinu, med nakupovanjem pri stojnici s sirom, med poslušanjem glasbe, pri večerji, ljubljenju itn. Ne da bi se tega zavedali ali to hoteli, bolj in bolj velja: vsi živimo globalno" (Beck 2003, 103).

Modernizacija in razvoj sta prispevala k zmanjšanju prostorske oddaljenosti in zabrisala meje med kulturami, ki so se prej zdele samoumevno jasne. Posamezniki so danes prisiljeni prilagajati kategorije in identitete socialnim situacijam, v katerih se znajdejo. Ljudje po svetu postajamo vse bolj odvisni eni od drugih ter se zanašamo na mnoge mednarodne izmenjave (Rizman 2008, 15). Vendar globalizacija "ne pomeni, da vsi postajamo popolnoma enaki, ampak da postajamo različni na načine, ki jih v preteklosti še ni bilo" (Eriksen 2009, 346). Svet res mogoče vse bolj postaja ena sama globalna vas, vendar kulture in nacije v svoji notranjosti še vedno do neke mere ohranjajo svoje vrednote, prepričanja in norme.

Globalizacija je tista, ki pripelje do zavedanja določene kulture, da se njihovi pogledi na svet nekoliko razlikujejo od ostalih, da imajo ti svoja pravila, vrednote in norme, ki niso skupne vsem, vendar to ne pomeni, da jih morajo spremeniti ali zamenjati, pomembno pa je, da se teh raznolikosti zavedajo in jih sprejmejo.

3 KULTURA

Kultura je niz prepričanj, vrednot in norm, ki oblikujejo posameznikovo interpretacijo in delovanje v vsaki dani situaciji ter določajo posameznikove resnične vrednote ter njegove resnične dragocenosti, ki se od kulture do kulture razlikujejo.

Kulturo lahko opredelimo kot samozadosten sistem, ki se reproducira skozi komuniciranje in je sestavljen iz pomenov, verovanj, vrednot in norm, ki usmerjajo vedenje. V samem bistvu kultura ne samo obkroža posameznika, vendar deloma tudi določa, kdo bo posameznik postal (Lyttle in drugi 2011, 687), saj deluje na način, da zadovolji potrebe določene skupnosti, se ohranja skozi čas ter ima svojo lastno dinamiko (Lukšič-Hacin 1999, 32). "Kulture si na različne načine razlagajo svet in ustvarjajo pomene, s tem pa oskrbujejo posameznike z identiteto" (Rizman 2008, 22), saj kultura, v katero se posameznik rodi, tega preko procesov socializacije oziroma inkulturacije pomembno določa in ima vpliv na posameznikovo celotno življenje ter njegovo identiteto.

Tisto, kar zares povezuje ljudi, je torej njihova kultura, saj kultura posameznika zagotavlja "surov material, iz katerega si posameznik izoblikuje svoje življenje. Če je material skromen, posameznik trpi; če je bogat, ima posameznik možnost, da izkoristi svojo priložnost" (Benedict 2008, 181). Za Immanuela Wallersteina (v Vidmar 2006, 11) je kultura način razlikovanja skupnosti od drugih skupnosti ter razlikovanje v skupnosti. Vsaka družba je skozi čas razvila svojo lastno kulturo, kar pomeni, da se kulture od družbe do družbe, od države do države razlikujejo, nekatere več druge manj. Posamezniki, ki se nenehno nahajajo le v eni sami kulturi, posamezniki, ki svoje kulture niso nikoli zapustili, so ujeti v svoji lastni kulturi, se nahajajo v svojem lastnem kulturnem mehurčku in se tako teh razlik v kulturah lahko da sploh ne zavedajo in tako se lahko zgodi, da živijo v prepričanju, da celoten svet deluje po pravilih njihove lastne kulture.

Danes zaradi vse lažjega premikanja po zemeljski obli in vse pogostejšega udejstvovanja posameznikov v drugih kulturah vemo veliko več, kot so o tem vedele predhodne generacije, vendar to še ne pomeni, da vemo dovolj ali da jih zato, ker so nam znane, tudi povsem poznamo (Rizman 2008, 22). Kratko udejstvovanje v neki nam tuji kulturi nam namreč razkrije le njena površinska pravila, njene površinske vrednote in norme. Da posameznik določeno kulturo povsem pozna, mora tudi biti njen pripadnik.

Kultura predstavlja posameznikova 'očala', skozi katera gleda na svet in ga skozi ta tudi razume. Kultura je tisto, kar združuje posameznike v skupine, a so hkrati tudi posamezniki tisti, ki to s svojim udejstvovanjem tudi oblikujejo. Kljub temu, da kultura združuje določene posameznike, pa so kulture na drugi strani tiste, ki določene posameznike, pripadnike različnih kultur, med seboj razlikujejo in jih delajo drugačne.

4 MULTIKULTURALIZEM

Multikulturalizem pomeni enakovredno sobivanje različnih kultur na našem planetu in to ne samo v okolju svoje kulture, temveč v okolju katere koli druge in še kako drugačne kulture, brez da bi bili posamezniki prisiljeni sprejeti običaje, navade ter vrednote tuje kulture. Multikulturalizem pomeni tolerantnost do drugačnosti, ali se to zares tudi upošteva ali gre le za pravilo, napisano na papirju, pa se od države do države, od kulture do kulture razlikuje oziroma dogaja le do določene mere.

Na svetu je le še malo držav, ki jih ne prežema multikulturna heterogenost in še nikoli v zgodovini ni tako veliko različnih kultur bivalo ena poleg druge. Dnevno smo obkroženi z mnogimi kulturami in nekatere stvari, kot so McDonald's, Nike, Starbucks najdemo na vsakem koncu sveta, ne glede na to, kje živimo. Medtem

pa se lahko sredi nekega ameriškega mesta znajdemo v popolnoma kitajski četrti (Iyer 2001).

Multikulturalizem pomeni raznolikost, do katere prihaja zaradi vse pogostejših selitev. Pomeni "obstoj več kultur, ki živijo v nekem sorodstvu" (Lukšič-Hacin 1995, 66), nič pa nam ne pove o tem, kakšni ti odnosi so. Sam pojav je vse prej kot nov, saj njegovi začetki segajo daleč nazaj v zgodovino. Vse skupaj se je namreč začelo že z začetki preseljevanja ljudi in je tesno povezano s selitvami v najširšem pomenu besede. Sam pojem multikulturalizem pa se je pojavil šele leta 1963 v Kanadi in opisuje družbeni pojav, ko družbe niso več homogene, temveč postajajo vse bolj kulturno, etnično, jezikovno in versko heterogene (Hacin-Lukšič 1999, 84). Medtem ko družbe postajajo vse bolj heterogene, pa je pomembno, da se ne pozabi na spoštovanje različnosti, saj multikulturalizem pomeni sobivanje različnosti in s tem priznavanje ter spoštovanje drugih kultur in kulturnih identitet takšnih, kot so (prav tam, 34). "Nihče ne more dobro sodelovati v neki kulturi, če ni bil vzgojen in ni živel v skladu z njenimi formami, vendar pa lahko vsakdo tudi v drugih kulturah njihovim udeležencem priznava enako pomembnost, kot jo prizna tistim svoje lastne kulture" (Benedict 2008, 41).

Dandanes se kulture vse bolj prekrivajo ali celo mešajo med seboj in vse več je posameznikov, "ki prekoračujejo meje držav, ki se rojevajo tu, odraščajo tam, se poročajo in dobivajo otroke spet nekje drugje" (Beck 2003, 73). Nenehna menjava in prosta izbira krajev življenja je danes postalo nekaj povsem normalnega in posledično države postajajo vse bolj mnogonacionalne in mnogoetnične.

Živimo v visoko mobilnem svetu, svetu, ki še nikoli prej ni potreboval več ljudi z globalno perspektivo. Pojavlja se vse več medkulturnih situacij in posameznikov, ki bi sami sebe lahko označili kot državljane sveta, saj dnevno prehajajo med nacionalnimi in kulturnimi mejami, tako fizično kot tudi psihično, ko se lahko že

z varnega pristana svojega domačega naslonjača ali pisarniškega stola srečujejo in ukvarjajo z zadevami, ki se tičejo celotnega sveta in ki se razlikujejo od njihove lastne kulture. Dandanes se namreč pojavlja vse več globalnih problemov, ki za svojo razrešitev potrebujejo kar se da širok spekter možnih in različnih odgovorov, saj njihova razrešitev vpliva na celotni svet in ne več samo na lokalno vas, mesto ali državo, kot je to veljajo v preteklosti.

5 OTROCI TRETJE KULTURE

5.1 OTROK TRETJE KULTURE

- Ne zna odgovoriti na vprašanje: 'Od kod prihajaš?' in ne ve, kje je njegov dom.
- Govori več jezikov, vendar ne zna črkovati v nobenem.
- Trzne, ko ljudje napačno izgovorijo tujo besedo in z lahkoto ugotovi nacionalnost tujca samo po njegovem naglasu.
- Je potoval z letalom, preden je znal hoditi, in govori z avtoriteto na temo letalskega potovanja.
- Ima potni list, mogoče celo več potnih listov, a nima voziškega dovoljenja.
- Meni, da je 800 kilometrov oddaljeno mesto zelo blizu in ima potovanje, ki traja manj kot osem ur, za kratek izlet.
- Ko pripoveduje svojo življenjsko zgodbo, vsaj petkrat uporabi frazo: »In potem smo šli/smo se preselili v ...«.
- Ve kako spakirati.
- Čuti potrebo po selitvi, ko preživi več kot en mesec na istem kraju.
- Ima prijatelje v vsaj devetindvajsetih državah sveta in ko želi prirediti zabavo, se zave, da njegovi prijatelji živijo na različnih kontinentih.
- Ima stvari, ki so raztreščene po treh kontinentih.
- Se počuti čudno v etnični večini.

- Doživi kulturni šok ob vrnitvi v svojo 'domovino'.
- Nikoli ne ve, kako naj zapiše datum (dan/mesec/leto ali mesec/dan/leto ali katero drugo možnost).
- Misli da je VISA dokument v njegovem potnem listu in ne plastična kartica, ki jo nosiš v denarnici.
- Ima žepnino, ki ga naredi milijonarja v eni državi in berača v naslednji.
- Je bil v življenju cepljen večkrat kot sosedov pes 'doma'.
- Ob branju *National Geographica* čuti domotožje.
- Prebere mednarodni oddelek v časopisu preden prebere strip.
- Vedno ima pri sebi napravo z vsaj tremi vrstami vtičev.
- Poleg telefona ima zemljevid s časovnimi pasovi.
- Nikoli nič ne vzame za samoumevno.
- Se kljub vsemu zaveda majhnosti sveta.

(Sand-Hart 2010, 6–7; TCKID)

5.2 TRETJA KULTURA

Prva, ki sta skovala izraz 'tretja kultura' in 'otrok tretje kulture' (v nadaljevanju OTK) sta bila John in Ruth Useem, ki sta pri svojem raziskovalnem delu v Indiji, v 50. letih prejšnjega stoletja, ugotovila, da so si tujci v Indiji izoblikovali življenjski stil, ki se je razlikoval tako od domače kot gostujoče kulture. Kasneje je Dr. Ruth Hill Useem nadaljevala z delom na tem področju in opravila terensko delo v 76 državah sveta ter prišla do zaključka, da se izkušnja življenja v tujini otroka močno razlikuje od tiste, ki jo v tujini doživijo odrasli, saj so otroci veliko bolj dovzetni kot odrasli. Otroci, ki odraščajo v tujini, namreč absorbirajo tujo kulturo kot del svoje nastajajoče, lastne kulture, medtem ko odrasli v tujini bolj opazujejo kot absorbirajo tujo kulturo in tujo kulturo vidijo kot ločeno od svoje lastne kulture (Sheard 2008, 32).

'Tretja kultura' ni sinonim za 'tretji svet'. Ruth and John Useem, tudi sama starša OTK, sta izraz 'tretja kultura' uporabila kot izraz, ki opisuje življenjski stil otrok, ki ne spadajo v kulturo njihovih prednikov (njihova 'prva kultura') in prav tako ne v gostujočo kulturo ali kulture, v katerih so živeli (njihova 'druga kultura'). Ti otroci se počutijo, kot da spadajo v vse te kulture, ki so jih doživeli, in zato razvijejo svojo 'tretjo kulturo' (Lam in Selmer 2004, 110). Ne gre torej za posameznikovo unikatno kulturo, temveč za kulturo, ki je unikatna, a si jo posamezniki delijo z ostalimi OTK. 'Tretja kultura' je ustvarjena kultura, kultura med kulturami, saj morajo biti OTK zaradi nenehnih selitev in menjav kultur sposobni nenehnih prilagoditev, a popolna asimilacija zanje ni cilj, ker se zavedajo, da bodo sčasoma morali zapustiti kraj oziroma se vrnili domov. Kljub temu, da se OTK nikoli povsem ne asimilirajo v novo kulturo, pa se vseeno naučijo spoštovanja in razumejo vrednote nove kulture, zaradi česar postanejo posamezniki s širokim pogledom na svet.

5.3 KDO SO OTROCI TRETJE KULTURE?

"'Otrok tretje kulture' je posameznik, ki je preživel pomemben del razvojnih let izven kulture svojih staršev. 'Otrok tretje kulture' pogosto zgradi odnos do vseh kultur, medtem ko nima popolnega lastništva nad nobeno. Čeprav so elementi vseh kultur združeni v življenjske izkušnje 'otroka tretje kulture', je njegov občutek pripadnosti v odnosih z drugimi, ki imajo podobno ozadje" (David C. Pollock v Pollock in Reken 2009,13).

Ruth Useem (1993a) OTK označi kot otroke, ki spremljajo svoje starše v drugo družbo. David C. Pollock in Ruth E. van Reken predlagata, da se tej definiciji doda še sodobne situacije, ki se pojavljajo v tem vse bolj mednarodnem svetu, in sicer otroke, rojene staršem, ki pripadajo različnim kulturam. Norma McCaig pa je mnenja, da bi bilo smiselno vključiti še druge skupine posameznikov, kot so začasni begunci (posledica civilnih sporov) in otroci priseljencev in v svojih delih OTK imenuje tudi 'globalni nomadi' (Bonebright 2010, 352). Van Reken in

Bethel (prav tam) predlagata nov, posodobljen izraz 'Cross-Culture Kids', ki bi vključeval tako tradicionalne OTK kot tudi mednarodno posvojene otroke, otroke medkulturnih staršev in otroke imigrantov.

OTK so otroci mednarodnih poslovnežev, diplomatov, vojakov in misijonarjev. Mnogi od njih zaradi dela svojih staršev živijo ali so živeli privilegirano življenje, saj so zgodovinsko gledano bili in so mednarodni poslovneži, misijonarji, pripadniki vojaških sil in diplomati del elitne družbe, posamezniki s posebnimi privilegiji, ki jim jih podelijo sponzorske organizacije ali gostujoča država, včasih celo oboji. Po drugi strani pa v gostujoči državi predstavljajo nekaj pomembnejšega kot sami sebe, kar pomeni, da njihovo vedenje, tudi vedenje njihovih otrok, predstavlja vrednote in standarde sponzorske organizacije, odvisno seveda od kraja in vzroka, zakaj živijo v tujini (Cockburn 2002, 477). Mnogo je razlik med temi skupinami, kot so stopnja akulturacije, čas, preživet v tuji(h) kulturi/ah, starost posameznika ob prvem odhodu v tujino in količina izpostavljenosti zahodnim normam v času, preživetem v tujini. Čas, ki ga preživijo v tujini, ni tako pomemben kot to, kako posameznik preživlja ta čas in kaj v tem času doživi, vendar ima lahko že krajše bivanje v tujini pomemben vpliv na življenje posameznika (Lam in Selmer 2004, 111). Po nekaj letih življenja v drugačni družbi, z drugačnimi pravili in prioritetami, posameznik podzvedno ali v nekaterih primerih zavedno posvoji mnoge vrednote nove družbe.

Pico Iyer (2004), sam OTK, sebe opiše takole: "Sem multinacionalna duša v multinacionalnem svetu, v katerem je vse več držav poliglotov in nemirnih kot letališča. Iti na letalo se mi zdi tako naravno kot dvigniti telefon ali iti v šolo; zložim svoj jaz in ga nosim okoli, kot bi bil torba za čez noč."

Eden najbolj znanih in uspešnih OTK danes je Barack Obama. Njegov oče je iz Kenije, mama je Irska Američanka, rojen je bil na Havajih, živel v Indoneziji in trenutno se nahaja v Beli hiši (Plueddemann 2011). Ameriški predsednik ima

zaradi svojega načina odraščanja globalno perspektivo, je družbeno in intelektualno prilagodljiv ter zmožen mišljenja izven začrtanih okvirov kot tudi usklajevanja različnih pogledov na svet, hkrati pa je brez korenin in nekoliko zadržan (Dewaele in Oudenhoven 2009, 445).

Sociolog Ted Word (TCKID) je že leta 1984 zapisal: "OTK so prototip državljanov prihodnosti" in zdi se, da se ta prihodnost dogaja že danes, ko vse več in več otrok odrašča med svetovi in posledično ustvarja kulturno bogat in raznolik svet, svet, poln anekdot iz resničnega sveta. OTK danes niso več izjema, temveč prej norma. Marion Knell (2001) OTK opiše kot 'kulturne posrednike prihodnosti', saj ti v obdobju odraščanja razvijejo neverjetne medkulturne izkušnje opazovanja, medkulturne socialne in jezikovne spretnosti ter so sposobni občutljivega pogajanja v medkulturnih situacijah, kar je danes, ko vse manj kultur ostaja homogenih kot posledica sodobnih komunikacijskih sredstev in lahko dostopnega potovanja, še kako pomembno.

Izkušnja življenja v tujini v zgodnjem otroštvu posamezniku da občutek za čudenje in prefinjeno sprejemanje drugačnih načinov življenja. Večina OTK odraste v zelo prilagodljive posameznike, ki so kot rezultat svojih izkušenj močno odprti do drugih kultur in načinov razmišljanja. Običajno ljubijo potovanja, avanture in raznolikosti. Življenje v tujini jih običajno vodi v medkulturno radovednost o medsebojnih povezavah sveta in večina od njih odraste v večjezične posameznike ter ima povsem mednarodne življenjske interese (Grappo 2011, 73).

Zaradi dolgotrajnih izkušenj v drugi(h) kulturi/ah in nenehnega srečevanja z ljudmi, ki so drugačni, imajo drugačna ozadja in se posledično sčasoma navadijo biti drugačni tudi sami ter biti nenehno z drugimi, ki so drugačni. Zato bodo OTK veliko bolj verjetno sedli poleg nekoga, ki sedi sam, saj razumejo, kaj pomeni biti izobčenec (Bikos in drugi 2009, 747). Ali, kot to opišeta starša OTK: "Eden od najinih sinov je nekoč dejal, da si želi, da bi bil drugačne barve, da bi

lahko izstopal in bil drugačen. Bal se je biti enak" (prav tam). To, da so fizično videti drugače, je pomemben del identitete OTK. A kljub temu, da so OTK 'doma' videti enako kot njihovi vrstniki, ti z njimi ne delijo enakega pogleda na svet. Wenda Sheard (2008) ugotavlja, da imajo OTK na primer veliko skupnih lastnosti z nadarjenimi otroki, kot so osamljenost in znanje, ki je nad znanjem njihovih vrstnikov, kar vodi v nenehno občutje prepada med njimi in njihovimi vrstniki. Mnogi ob vrnitvi v državo njihovega potnega lista doživijo razočaranje, ko ugotovijo, da jih je njihovo globalno znanje distanciralo od 'eno-državnih' otrok. Pogosto se zgodi, da ko OTK želijo svojim vrstnikom opisati svojo življenjsko zgodbo, jih ti obtožijo bahanja ali jih preprosto ignorirajo, ko želijo opisati realnosti iz tujine in zato se OTK sčasoma naučijo skrivanja svojih izkušenj iz tujine ter se veliko rajši družijo z drugimi OTK, ne glede na to od kod ti prihajajo, saj imajo OTK bistveno drugačen pogled na svet od svojih vrstnikov (Eakin v Sheard 2008, 33).

Zanimiva metafora je primerjava OTK s kameleonom. McCaig (v Cockburn 2002, 481) OTK razume kot 'kulturne kameleone', saj se posamezniki čez čas naučijo umestiti v tako rekoč vsako okolje. Življenje OTK vključuje veliko sprememb, kot so izgube odnosov, domov in drugih dejavnikov, povezanih z njihovim življenjskim stilom, zato postanejo skozi čas zelo prilagodljivi. OTK se tako kot ta kuščar znajo zlit s svojo okolico in se sami odločajo, koliko bodo delili z ostalimi, koliko svojega ozadja bodo razkrili okolici. A čeprav se poskušajo zlit z okolico, se velikokrat navznoter še vedno počutijo drugačne od svojega okolja (Plueddemann 2011). Včasih jim je zaredi nenehnega prilagajanja težko ugotoviti, kdo sami zares so. Sčasoma se navadijo, da se počutijo popolnoma sami v množici ljudi (Sand-Hart 2010, 62) in ko drugi vidijo, kako hitro lahko OTK 'spreminjajo svoje barve', se lahko začnejo spraševati, ali lahko zaupajo temu, kar OTK naredijo ali rečejo. OTK imajo tako težave pri ugotavljanju svojih pravih vrednot zaradi vseh mešanic multikulturnih sistemov, katerim so bili izpostavljeni. Težko jim je ugotoviti, ali obstaja nekaj absolutnega v njihovem življenju, na kar se lahko oprejo, ne glede na to, v

kateri kulturi se znajdejo, saj so lahko mešanica tako raznolikih osebnosti, da na koncu pozabijo oziroma ne vedo, kdo so v resnici oni sami (Pollock in Reken 2009, 101). Včasih se jim zdi, da živijo dvojno, trojno življenje glede na to, kje se v določenem trenutku nahajajo oziroma glede na skupino, v kateri se nahajajo.

Ker so odrasli z drugačnimi izkušnjami od otrok, ki so odraščali le v eni kulturi, so včasih videti nekoliko čudni ljudem okoli njih, saj razvijejo svoje, unikatne življenjske vzorce. Robin Pascoe (2010a) opiše OTK kot otroka, ki vidi svet nekoliko drugače, otroka, ki ima svetovni pogled, otroka, ki ima liberalno umetniško otroštvo in ima ogromen pogled na svet. Za mnoge od njih so države, ki jih gledajo na TV poročilih, resnične, so kraji, ki jih poznajo, kraji, kjer so nekoč živeli, kraji, kjer poznajo ljudi, kraji, kjer živijo ljudje, ki so jim ljubi in ko nekaj slišijo o nekem kraju, točno vedo, kje se ta kraj nahaja. OTK imajo izredne sposobnosti, da se vpletejo v politične zadeve, da vidijo svet kot celoto in so po navadi 'overachievers'. Vendar se v svojem življenju srečajo tudi z mnogimi izzivi, ki pa jih večinoma sploh ne prepoznajo dokler ne odrastejo.

5.4 PREDNOSTI IN IZZIVI OTROK TRETJE KULTURE

Nenehno prilagajanje novim kulturam spremeni posameznikov način razmišljanja. Kot to razloži študentka iz Avstralije (v Sheard 2008, 34): "Naučila sem se drugačnega vedenja v družbi drugačnih ljudi, ne samo glede na njihovo osebnost, temveč tudi na njihovo vero in nacionalnost. Bila sem izpostavljena mnogim drugačnim mnenjem ljudi, ki so vplivala na način, kako razmišljam o vsem okoli mene – ljudeh, idejah, kulturah, vsem."

Biti vzgojen v mnogih kulturah ima tako svoje prednosti kot tudi slabosti. OTK so pod vplivom mnogih kultur, tako na površinski ravni, kot je jezik in tradicija, kot tudi na globlji ravni vrednot in predpostavk (Hervey 2009, 3). OTK imajo

“čudno, ampak zanimivo otroštvo – kruto, čarobno, privilegirano in boleče hkrati” (Kris Kristofferson v BRATS: Our Journey Home).

Med odraščanjem OTK ne vedo točno, kako jih je njihovo močno mobilno življenje zaznamovalo. Proces odraščanja je namreč lahko težaven za katerega koli mladostnika, vendar stisnjen urnik in nenehno kulturno prilagajanje odraščanje OTK pogosto naredi še dodatno težavno (Bikos in drugi 2009, 743). Nekatere prednosti in slabosti odraščanja kot OTK so vidne takoj, medtem ko druge postanejo bolj očitne šele s časom, saj postanejo očitne šele v posameznikovem odraslem obdobju. Večina karakteristik OTK pa je predvsem rezultat visoko mobilnega načina odraščanja in mnogi v svojem večkulturnem odraščanju najdejo prednosti, ki jih lahko unovčijo v prihodnosti.

5.4.1 PREDNOSTI

“Vidiš, moje življenje mi je dalo nekaj stvari ... Ljubezen do potovanja, sposobnost, da spakiram kot kak mitološki junak” (Jonny Nease v Sand-Hart 2010, 132).

OTK so na nek način privilegirani zaradi vseh izkušenj, ki so jih imeli priložnost doživeti kot otroci in najstniki. Imajo priložnost veliko potovati, obiskati najrazličnejše kraje, naučiti se tujih jezikov, izkusiti naključne stvari, za katere njihovi vrstniki nimajo priložnosti. Pridobijo si ogromno bogastvo izkušenj in 88 odstotkov OTK poroča, da se lahko poistovetijo z vsakim, ne glede na razlike v rasi, etničnosti, veri ali narodnosti (Eakin 1998, 21). So brez predsodkov, saj imajo prijatelje, sošolce, učitelje in znance, ki so kulturno in etnično raznoliki in mnogi so sposobni resnično uživati v takšni raznolikosti in verjamejo, da so lahko posamezniki vseh ozadij popolni in enakovredni udeleženci v vsaki dani situaciji (Pollock in Reken 2009, 104).

OTK vidijo svet v vsem svojem bogastvu in raznolikosti in imajo občutek lastništva in interese v mnogih kulturah ter razumejo globlje in skrite kontekste določenih družb. Niso le zunanji opazovalci kultur, temveč v njih tudi živijo, sodelujejo in jih prakticirajo in tako že zelo mladi ugotovijo, da se na stvari lahko gleda z več zornih kotov. Zelo hitro lahko preklapljajo med jeziki, slogom, videzom in kulturnimi praksami, prevzemanjem potrebnih karakteristik, da se zlijejo s trenutno okolico in čeprav se tega naučijo kot nujnosti na njihovi poti odrasčanja, je to v njihovi odraslosti lahko velika prednost. OTK so samostojni, odprti ter fleksibilni v svojem mišljenju in početju stvari, spoštujejo drugačnost v drugih v smislu mišljenja in vedenja ter kažejo večjo mero tolerantnosti od 'običajnih' posameznikov. Sposobni so zelo hitro vzpostaviti stike z ljudmi iz drugih kultur ter se znajo prilagajati situacijam, ki se pojavijo v medkulturnih interakcijah ter pri vsem tem postaviti svoja čustva na stran.

5.4.1.1 IZOBRAŽEVANJE IN KARIERA

Odraščanje na mejah med kulturami močno vpliva na njihovo celotno življenje ter pomembne odločitve, kot so na primer izbira univerze, kariere in prijateljev. OTK se pogosto vrnejo v državo njihovega potnega lista za univerzitetno izobraževanje, kjer pogosto izberejo smeri študija, ki omogočajo mednarodni življenjski stil, kot so mednarodni odnosi, mednarodno poslovanje, učenje, tuji jeziki in posledično delo v organizacijah, ki omogočajo večjo neodvisnost in so potencialno razumljene kot bolj tolerantne do osebnih razlik. Izbira njihove kariere temelji na sposobnosti biti mednarodno mobilen in za mnoge se mednarodno življenje tako nadaljuje v odraslost, saj skozi celotno življenje ohranjajo nenehno željo po potovanju, ohranjanju mednarodnih povezav z govorjenjem in učenjem tujih jezikov, sprejemanju mednarodnih gostov, ohranjanju veljavnega potnega lista ter delu ali prostovoljstvu v mednarodnih organizacijah. Izbira njihove kariere temelji na sposobnosti biti mednarodno mobilen (Bonebright 2010, 355–356). "Ko me vprašajo, kako se lahko

premikam okoli tako pogosto, odgovorim, da si ne morem predstavljati mojega življenja na kateri koli drug način" (Eakin 1998, 1001).

OTK se veliko o tujih kulturah naučijo tudi v mednarodnih šolah, kjer se OTK danes najpogosteje šolajo (druge možnosti so še internati, šolanje doma in lokalne šole). Razredi v mednarodnih šolah so kot mali moderni 'Združeni narodi' in kar naredi mednarodno šolo unikatno ni samo njena lokacija v tuji državi ali dejstvo, da so v njej tako učenci kot učitelji, ki prihajajo z vseh koncev sveta, temveč tudi dejstvo, da so vsi tam le začasno. Naučiti se morajo živeti z mislijo: to je moja nova šola, vendar le začasno, kar pomeni, da so prisiljeni sklepati prijateljstva zelo hitro in se zavedati, da se bodo sčasoma prisiljeni raziti. Kultura v teh šolah ni ne kultura države gostiteljice, ne kultura posameznika, temveč nek hibrid vsega – 'kultura mednarodne šole'. Učenci v mednarodnih šolah živijo hkrati v mnogih svetovih in posledično se naučijo biti precej razumevajoči do nenavadnih in nevsakdanjih navad ostalih učencev. Naučijo se torej mnogo več, kot bi se lahko naučili le iz učbenikov. Posamezniki v mednarodnih šolah razvijejo širše osebnosti ter širši in bolj odprt pogled na svet, kot bi ga kjer koli drugje. Navežejo ogromno stikov in se povežejo z drugimi, ki imajo enake oziroma podobne izkušnje. Vsaka mednarodna šola je tako mikrokosmos sveta in kaže primer, kako lahko mirno in produktivno živimo skupaj, brez da bi se odpovedali naši unikatnosti.

Izkušnja mednarodnega šolanja vpliva na izbiro nadaljnjega šolanja kot tudi na nadaljnjo izbiro kariere posameznika in kljub visokim dosežkom imajo OTK po navadi zelo neobičajno izobraževalno pot (Bonebright 2010, 354). Ruth Useem (1993b) v svoji raziskavi ugotovi, da neverjetnih 81 odstotkov OTK diplomira (kar je ogromno v primerjavi z 21 odstotki ameriške populacije) in polovica teh tudi magistrira, vendar jih večina to doseže po neobičajni poti. Značilno za OTK je, da večkrat zamenjajo univerzo ali smer študija. Mnogo jih šolanje prekine zaradi potovanj ali drugih priložnosti, ki so se jim ponudile na poti. Skoraj polovica tistih, ki diplomira, to stori kasneje kot je običajno.

Zaradi njihovega unikatnega medkulturnega odraščanja se zdi, da so OTK že pripravljeni poslovni strokovnjaki, saj imajo unikatne prednosti kot poslovni strokovnjaki, ki ne morejo biti ustvarjene z običajnim medkulturnim treningom odraslih (Lam in Selmer 2004, 119). OTK imajo globalni pogled na svet in se zavedajo, da v vsaki kulturi obstajajo določena nenapisana pravila, so samozavestnejši in se znajo uspešno spopadati z novimi situacijami, kar jim da prednost in varnost pri sprejemanju tveganih odločitev. Imajo torej močne temelje mednarodnih spretnosti in sposobnosti, vendar se mnogi kljub temu počutijo, kot da so njihove priložnosti omejene. Nenehno se selijo in kronično upajo, da bodo našli popolno izkušnjo, kar pa na žalost vpliva na njihovo poklicno kariero, saj nikoli ne ostanejo dovolj časa na istem kraju v isti službi, da bi si oblikovali kariero (Pollock in Reken 2009, 127).

Svet je danes poln transnacionalnih organizacij, ki delujejo druga ob drugi, druga z drugo ali druga proti drugi, transnacionalnih dogodkov, transnacionalnih problemov, transnacionalnih 'skupnosti', transnacionalnih struktur (Beck 2003, 59). Mladi, ki so odrasli izven države njihovega potnega lista, so pogosto zelo impresivni. Njihovo znanje o svetu in njegovih raznolikih kulturah, njihovo razumevanje stvari, ki so 'drugačne' in njihovo upoštevanje več možnih pravih rešitev v določeni situaciji jih pripravi do tega, da na svet gledajo drugače kot njihovi sovrstniki, ki so odrasli le v eni kulturi. To razumevanje in odprtost do multikulturne družbe OTK dobro pripravi za vse bolj soodvisen svet, v katerem živimo (Eakin 1998, 7).

5.4.1.2 VEČJEZIČNOST

Jezik naredi svet, v katerem živimo. Jezikovne spretnosti, tudi tiste omejene, odprejo nova vrata k popolnejši, bogatejši in bolj raznoliki izkušnji ter omogočajo srečanje z več ljudmi, bolj učinkovito delo, raziskovanje več krajev in boljše razumevanje kultur. Učenje novega jezika odpira nove poti in načine razmišljanja in izražanja sebe. Dejansko veliko ljudi poroča, da prevzamejo

drugo, novo identiteto oziroma osebnost, ko govorijo tuj jezik. "Govoriti drugi jezik avtentično, pomeni prevzeti novo identiteto. Kot velja za empatijo, je kot stopiti v nov in morda neznan par čevljev" (Guiora v Dewaele in Oudenhoven 2009, 456). Sposobnost sporazumevanja v tujem jeziku je dodatna korist, ki lahko močno zniža stres ob prihodu v nov kraj, mesto, državo (Hess in Linderman 2007, 17), saj je ob menjavi družbenega in kulturnega okolja "jezik ena temeljnih preprek za vključevanje in razumevanje načina življenja v novi sredini" (Lukšič–Hacin 1995, 111). "Jezik ni le sredstvo komunikacije, je simbolni sistem. Posameznik ga 'usvoji' skozi procese inkulturacije in socializacije, ki ju jezik istočasno tudi omogoča. ... V prvih letih primerne socializacije se ob maternem jeziku nezavedno vzpostavljajo temelji človekove osebnosti. Posledica tega je, da so človeška razmišljanja in čustva ujeta v jezik, prek katerega se človek reflektira in samozaveda" (Lukšič–Hacin 1995, 112).

Sposobnost govoriti mnogo jezikov je ena najbolj uporabnih spretnosti OTK, saj se jezikov naučijo v zgodnjem otroštvu, kar izoblikuje hkrati tudi njihov način mišljenja. To pomeni, da ne samo, da so sposobni govoriti več jezikov, temveč so sposobni tudi razmišljanja v več jezikih. Znanje več jezikov odpre posamezniku širši pogled na svet. Slabost te večjezičnosti in nenehnega menjavanja jezikov OTK pa je, da večina OTK ne govori tekoče svojega maternega jezika. Poleg tega pa jim v vseh jezikih manjka znanje specifične terminologije. In tako kot pri definiranju doma, se lahko zgodi, da se primarni jezik otrok razlikuje od primarnega jezika njihovih staršev, kar lahko vodi v težavno izražanje čustev med družinskimi člani (Pollock in Reken 2009, 118–121). Raziskava, ki sta jo naredila Dewaele in Oudenhoven (2009, 454), je pokazala, da so večjezični in večkulturni OTK bolj odprtega mišljenja in zmožni večje kulturne empatije, vendar pa so slabši v čustveni stabilnosti v primerjavi z posamezniki, ki so odrasli le v eni kulturi.

5.4.2 IZZIVI

Čeprav se včasih morda zdi tako, biti OTK ni le privilegij. Ti mladi posamezniki namreč v svojem življenju in odraščanju naletijo na mnoge ovire in so velikokrat nerazumljeni, a če najdejo načine spopadanja, lahko izzive, ki jim jih je prineslo njihovo unikatno odraščanje, spremenijo v velike prednosti. Potrebno je, da se zavedajo, da je njihov način odraščanja pomembna in bogata dediščina, ki jo lahko unovčijo na mnogo različnih načinov.

5.4.2.1 NENEHNO SPREMINJANJE OKOLJA

Nič v mojem življenju in odraščanju ni bilo 'normalno'. Ne prihajam iz ene države, temveč štirih. Odkar sem se rodila, smo bili vedno na poti. V isti hiši nisem živela več kot štiri leta, bila sem v okoli devet različnih šolah, živela na treh kontinentih in bila v več kot dvainštiridesetih državah (in še vedno štejem). Večino mojega življenja so bile moje stvari raztresene v škatlah čez tri različne kontinente, le da sem jih ponovno odkrila vsakih nekaj let. Živela sem v več kot tridesetih različnih hišah, tako da me je strah pomisliti, v koliko različnih posteljah sem spala. Moja definicija 'normalnega' je tako daleč proč, kot je le lahko od konvencionalnega modela. Imela sem zelo nenavadno otroštvo, zmešano le s koščki normalnosti (Sand-Hart 2010, 19–20).

Selitve in posledično nenehno spreminjanje kulturnega in socialnega okolja je za OTK nekaj povsem običajnega. Kot pravi Alexi (v Cools 2013): "Tako močno sem navajena potovati ves čas, da se mi zdi nenaravno ostati na enem mestu daljši čas. "OTK svoj 'dom' najdejo, kamor koli že gredo. Ni nujno, da zato, ker si to želijo, ampak preprosto zato, ker pač nimajo druge izbire.

OTK so se prisiljeni nenehno prilagajati, z vsako selitvijo so se prisiljeni naučiti živeti brez določenih stvari, ki se jih v novi državi ne da dobiti ali pa so jih morali pri selitvi pustiti za seboj. Nenehna ločitev od stvari, ki jih ljubijo in poznajo, nenehna izguba in žalovanje sta neizogibna v vsakem življenju OTK. Mnogo je stvari, ki jih posameznik izgubi le z eno vožnjo z letalom. Nova

država, novo okolje, nova kultura, nova šola, novi prijatelji. OTK se le v nekaj urah spremeni celotno življenje in pogosto se mu sprva zdi, da je njegovo življenje uničeno, kajti ko si najstnik, so tvoji prijatelji vse, in če moraš zapustiti svoje prijatelje, svojo sobo, celotno okolje, se tvoj svet lahko kaj hitro podre pred tvojimi očmi. Nenehno prilagajanje zahteva veliko mero duševnega napora, kar pa lahko posameznika pusti fizično in čustveno izčrpanega ter lahko vodi v ranljivost in občutek izgube nadzora nad lastnim življenjem (Cockburn 2002, 481).

Čeprav je njihovo življenje bogato z mnogih perspektiv, je nenehno potovanje in menjavanje kultur lahko zanje velik izziv. Nekateri so nad temi izzivi navdušeni in z navdušenjem čakajo naslednjo selitev, drugi seveda ne. Oboji pa se zavedajo nenehnega poslavljanja od ljudi, stvari in krajev, ki so jim ljubi. OTK sami zares nimajo izbire, saj si sami ne izberejo takšnega načina življenja, temveč je ta izbira njihovih staršev. Vendar več kot ima posameznik besede pri sami selitvi, bolj se bo počutil, kot da lahko kontrolira svoje življenje. Že samo najmanjše odločitve, kot je na primer barva nove sobe, lahko močno vplivajo na posameznika, da se ta ne počuti kot žrtev še ene selitve (Grappo 2011, 80). Za OTK je torej pomembno, da se počutijo, kot da so slišani, njihovo mnenje pa upoštevano, kar jim da občutek, da imajo pri vsem skupaj vsaj nekaj besede.

Tekoči občutek doma, naredi selitve lažje, toda ko postanejo selitve lahke, postane težje ostati na enem kraju. Kot to opiše eden izmed OTK: "V trenutku, ko se navadim določenega kraja in kraj dobro poznam, se počutim, kot da je čas, da grem naprej in želim izkusiti nekaj novega in nenehno iščem nekaj, nekaj novega" (Yi 2013). Vnovično ustvarjanje sebe postane zapeljivo, narediti čisti rez vsake toliko časa za OTK sčasoma postane navada. Zakaj bi se spopadal s problemi, ko se lahko preprosto preseliš? Zakaj bi vlagal v ljudi in skupnosti, če veš, da jih boš kmalu zapustil? Zakaj bi se sploh trudil, ko veš, da vsak 'dober dan' sčasoma dobil svoj 'na svidenje'? (Keuss in Willett 2009, 17). OTK stvari in ljudi v svojem življenju namreč ne izgubljajo postopoma, temveč

vse naenkrat in najpogosteje nimajo časa za obžalovanje, saj se bodo že čez nekaj ur znašli v popolnoma novem svetu, ki bo spet poln novih in nepoznanih stvari, s katerimi se bodo morali spopasti. Lahko se zgodi, da žalujejo za življenjem, ki bi ga imeli kot 'normalni' otroci oziroma najstniki.

Večina OTK ima težave z ustalitvijo v enem kraju in se zato nenehno premikajo. "Na tej točki ne moremo kar nehati potovati okoli, to je način, s katerim smo odrasli, v katerega smo se rodili" (Cools 2013). "Moj koncept ustalitve je ostati pri miru nekje za leto ali dve. Na to gledam kot veliki dosežek, ampak to je seveda absurdno za večino ljudi" (Sand-Hart 2010, 66). Seveda pa na drugi strani obstajajo tudi redke izjeme, ki se zaradi visoko mobilnega otroštva odločijo, da se bodo, ko bo to mogoče, ustalili in za vedno ostali na enem mestu.

OTK se pogosto sprašujejo, zakaj bi v življenju sploh delali načrte, če bodo tako ali tako kmalu morali oditi in posledično imajo mnogi, še posebej v odraslosti, težave pri odločitvah, ki se navezujejo na dolgotrajno zavezanost, saj se zavedajo, da se lahko vsak čas pojavi nova, boljša, bolj zaželena možnost in ker je zanje odhod nekaj povsem vsakdanjega, se velikokrat zgodi, da v primeru, če imajo probleme, preprosto odidejo, zamenjajo okolje in se s problemi ne spopadajo. Po drugi strani pa zato, ker se stalno selijo in večinoma ne vedo, kako dolgo bodo sploh ostali na istem kraju, svoje odločitve sprejemajo zelo hitro. Nekateri imajo OTK zato lahko za impulzivne, vendar sami zato živijo polnejše življenje, medtem ko se drugi še vedno odločajo, kaj želijo ali ne želijo narediti (Pollock in Reken 2009, 106).

5.4.2.2 ODNOSI IN PRIJATELJSTVA

Čustvena dobrobit in odpornost posameznika je odvisna od medosebnih odnosov z družino, vrstniki in znanci. Ljudje smo družabna bitja in ko so ti

odnosi močni, bo posameznik uspešen, ko pa so odnosi uničeni ali razbiti, nastopijo problemi. V krogu prijateljev smo lahko sproščeni in smo tisto, kar res smo, a če moramo nenehno sklepati nova prijateljstva, je to lahko zelo utrujajoče, saj na začetku odnosa nikoli nismo sproščeni, ker želimo narediti najboljši možni vtis in smo zato še posebej pozorni, kaj naredimo in rečemo.

OTK doživijo veliko različnih odnosov v različnih kontekstih in za različno časovno obdobje. Hitro se naučijo, kako sklepati nova prijateljstva in kdaj je čas reči 'na svidenje'. Posamezniki v življenje OTK nenehno prihajajo in odhajajo; če ne odhajajo sami, odhajajo ljudje okoli njih in posledično so odnosi v življenjih OTK kratkotrajni, kar v njihovo življenje prinese nenehno žalovanje. Heidi Sand-Hart (2010, 137) zapiše: "Imela sem dobre, tesne prijatelje v različnih obdobjih mojega življenja, vendar nikoli dlje kot za nekaj let zaporedoma." Ko se OTK preseli in za seboj zapusti prijatelje, skrbnike, učitelje, včasih tudi starše, se ti odnosi pogosto razrahljajo in postanejo šibkejši, OTK pa lahko postane čustveno občutljiv (Grappo 2011, 74). Družina je zato ključnega pomena, saj mora OTK čutiti, da vedno obstaja pot nazaj k družini, ko jo potrebuje. Raziskave so pokazale, da so si družine, ki se pogosto selijo, veliko bolj blizu in imajo tesnejše odnose, ker so edino, kar ostaja enako, medtem ko se sosedje in prijatelji nenehno menjavajo (Cockburn 2002, 482). Družina je za večino OTK tako edina nespremenljiva stvar skozi njihovo odraščanje, zato je zanje še posebno težko, ko napoči čas za ločitev, odhod na univerzo. V določenih obdobjih se lahko celo zgodi, da starši OTK predstavljajo edine stalne prijatelje, kar pa lahko po drugi strani tudi zabriše meje med vlogo starša in otroka.

OTK se navadi sklepati nova prijateljstva z vsako selitvijo, kar lahko vodi v negativni rezultat, ko posameznik začne uporabljati minimalni trud za sklepanje prijateljstev, da zaščiti samega sebe pred posledico izgube v prihodnosti. Preobremenjeni z nenehno spremembo lahko postanejo manj navezani in bolj previdni pri ustvarjanju odnosov. Kljub temu, da tehnologija danes omogoča, da ostanejo v navezi s 'starimi' prijatelji, so pristni odnosi namreč nekaj povsem

drugega. Mnogi imajo problem pri razvijanju intimnih odnosov, saj vzdržujejo čustveno razdaljo do drugih, da zmanjšajo bolečino, ki bi lahko prišla ob prihodnji ločitvi (Hervey 2009, 4).

Po drugi strani pa se zdi, da se OTK naučijo povezati z drugimi posamezniki zelo hitro in da so zmožni zelo hitro navezati stik s posamezniki in včasih hitijo pri sklepanju prijateljstev, ker imajo nenehno občutek, da stvari ne bodo trajale večno. Ko se OTK vrnejo domov, niso navajeni počasnega procesa sklepanja prijateljstev in imajo probleme pri sklepanju globokega in dolgotrajnega prijateljstva (Bikos in drugi 2009, 749). Z besedami enega od OTK (v Alegria 2010): "Morala sem se ponovno naučiti, kako sklepati prijateljstva, kajti prej sem vedela, da bodo sčasoma odšli oni ali pa bom odšla jaz. Nihče ni živel na istem kraju leto ali dve. Prve osebe, ki sem jo srečala, da je bila prijazna do mene, sem se oprijela in postala je moj nov prijatelj za vedno in oseba se je prestrašila in pobegnila. Nato sem se morala zavedat, da se prijateljstva izoblikujejo počasi." Ali, kot to opiše Therese (2007): "Zame je bilo izziv priznati, da je v redu, če potrebujem pomoč. Moje celo življenje so se ljudje nenadoma pojavljali in nenadoma izginjali in meni je težko verjeti, da bodo tam, ko jih bom potrebovala. Na nek način je to v redu, ker je tako že zelo dolgo. Vendar je del mene, ki želi vedeti, kako je biti del tesnih prijateljstev, za katera se zdi, da jih imajo drugi ljudje."

Ko se preseliš v nov kraj, po navadi tam ne poznaš nikogar. V tem seveda ni nič slabega, saj je del izkušnje tudi spoznavanje novih ljudi, vendar spoznavanje novih ljudi zahteva veliko več energije in truda kot druženje z ljudmi, ki jih že poznaš. Danes je komunikacija zavaljo razvoja tehnologije mnogo lažja. Zaradi najrazličnejših oblik takojšnjega sporočanja se OTK lahko zdi, da nikoli zares ne zapustijo svojega 'doma' oziroma tujine, vendar se v tem skriva tudi slaba stran, saj se lahko posamezniki počutijo, kot da v tujini ne potrebujejo sklepati novih prijateljstev in iskanja nove družbe, ker to že imajo doma (Bikos in drugi 2009, 752).

OTK lahko potujejo skoraj v katero koli državo sveta in imajo tam prijatelje. Vendar, kot pravi Marianne (v Wu 2014), ti niso zares 'pravi' prijatelji: "Ljudje mi pravijo: 'Vau, to je tako kul, da imaš prijatelje po vsem svetu,' ampak ti niso prijatelji, ki jih lahko preprosto pokličem, ko imam težave. In tudi, če zapustiš svoje prijatelje, tolikokrat kot sem jih sama, mislim da se naučiš, da se ne navežeš preveč nanje; ostajaš v stikih, vendar se ne navežeš, nisi toliko odvisen od njih."

5.4.2.3 NEENAKOMERNA RAZVITOST

OTK se večino časa počutijo starejše, kot so v resnici in so morda ob vrnitvi 'domov' pohvaljeni zaradi svojih sposobnosti druženja z odraslimi, vendar so kritizirani zaradi pomanjkanja kulturno pogojenih družbenih sposobnosti, potrebnih za sklepanje prijateljstev doma. Medtem ko so že zelo mladi sposobni potovati okoli sveta in uporabiti medosebne spretnosti, ko so v stiku z odraslimi in drugimi OTK, pa je njihova zrelost po drugi strani pogosto neenakomerna. Zdi se, da dlje časa ostajajo veliko bolj navezani na starše kot njihovi vrstniki, ki nikoli niso zapustili doma (Eakin v Sheard 2008, 33).

OTK so odrasli in odgovorni v najstniških letih, a čudni in v iskanju samega sebe v svojih dvajsetih. Njihov prehod v odraslost je nekoliko zakasnel, saj šele v svojih dvajsetih zares raziskujejo in odkrivajo sami sebe (pred tem so bili po večini namreč pod pritiskom organizacij, za katere delajo njihovi starši in so predstavljali več kot le sami sebe). OTK se hitro poistovetijo z ostalimi posamezniki, ki tudi sami ne 'sodijo', so 'outsiderji', vendar se zaradi tega velikokrat zgodi, da so ti posamezniki težavni in niso najboljša izbira za druženje. Večina OTK se počuti, kot da ne spadajo skupaj s svojimi sovrstniki.

5.4.2.4 VRNITEV V DRŽAVO NJIHOVEGA POTNEGA LISTA

Nenehno življenje v tujini in menjavanje držav OTK da nenehni občutek, da so le izobčenci, le obiskovalci, ki živijo v drugih državah. Ko se vrnejo, pričakujejo, da se bodo končno počutili 'doma'. Kje drugje naj bi se namreč počutili, kot da pripadajo, če ne v državi njihovega potnega lista, vendar v večini primerov temu ni tako (Russell 2011, 32). Zgodi se, da doživijo izkušnjo, ki jih zbudi in jim pokaže, da so drugačni od vseh, tudi tistih, h katerim so mislili, da pripadajo. Še posebno takrat, ko so obkroženi z ljudmi, ki nikoli niso zapustili svojega mesta, države, kulture. Posledica tega pa je občutek kulturnega neravnovesja, neumeščenosti, občutek nezmožnost se povezati z sovrstniki iz njihove lastne države. V svoji lastni državi se tako počutijo kot »ribe na suhem«, kar pa lahko vodi v izolacijo in depresijo.

Ena najtežjih selitev v življenju OTK je za mnoge torej njihova vrnitev nazaj v državo njihovega potnega lista, saj imajo največkrat nerealistična pričakovanja, pričakovanja 'sanjskega sveta'. Iti 'domov' le na počitnice je namreč drugače kot živeti 'doma' in čeprav se njihovi starši mogoče vračajo domov, to še ne pomeni, da se domov hkrati vračajo tudi njihovi otroci, ti v večini primerov hkrati, ko se njihovi starši vračajo domov, svoj 'dom' zapuščajo. Država njihovega potnega lista se jim pogosto zdi bolj tuja kot katera koli druga država, v kateri so živeli. Domača kultura se jim zdi zelo tuja, kljub temu, da jim razum pravi, da bi jo morali čutiti kot 'dom'. Pogosto se zgodi, da se počutijo kot popolni tujci v državi njihovega potnega lista.

Čeprav ljudje, ki se odpravljajo v tujino, pričakujejo in se zavedajo velikih sprememb, ki jih čakajo, tako v življenju kot v samem mišljenju, pa jih le malo pričakuje tudi težave ob vrnitvi domov, saj pričakujejo, da bo vse tako kot je bilo, ko so dom zapustili, vendar ko se vrnejo ugotovijo, da doma ni več nič znanega, že izkušenega. Ob vrnitvi vstopijo v nov svet, za kar obstajata dva razloga. Stvari so se ob njihovi odsotnosti spremenile (soseska se spremeni,

družine zrastejo ali razpadejo, sosedje se odselijo), po drugi strani pa so se spremenili tudi oni sami zaradi življenja v drugem kulturnem kontekstu, česar se pred vrnitvijo pogosto sploh ne zavedajo. Ob vrnitvi domov se počutijo, kot da ne spadajo več tja, saj so njihovi interesi in obnašanje drugačni in pogosto se jim zdi, da nikogar ne zanima, kako so živeli v tujini ter kje vse so bili. Ob vrnitvi nazaj stvari nikoli niso več enake, posamezniki namreč ob vrnitvi idealizirajo dom, a ta ob vrnitvi ni zmožen uresničiti njihovih nerealnih pričakovanj. Čas, ki je minil, se zdi, da je izbrisal spomine na slabe stvari in ohranil le dobre spomine, še posebej v primeru, če je bilo obdobje v tujini težavno se zdi, da so pričakovanje ob vrnitvi še toliko višja (Knell 2007, 11).

Seveda se izkušnje razlikujejo od posameznika do posameznika. Nekateri pri prehodu nimajo večjih problemov oziroma se uspešno spopadajo z selitvijo kljub razlikam. Vendar se večina OTK nikoli povsem ne prilagodijo situaciji ob vrnitvi 'domov', temveč z njo le shajajo. Nekateri so lahko 'doma' že nekaj let, pa še vedno ne razumejo povsem, kdo zares so ali kam zares spadajo. Pogled na svet, vrednote, prijatelji, občutek, da so na nek način drugačni, ostaja. V lastni državi, državi njihovega potnega lista, postanejo 'outsiderji', 'skriti imigranti' (Pollock in Reken 2009, 226), saj so na zunaj videti popolnoma enako kot njihovi vrstniki. To, da niso videti drugače od dominantne populacije je za OTK problem, še posebej, če je bilo pred tem zanje drugačen videz ključna komponenta njihove osebne identitete (Bikos in drugi 2009, 739–740). Mnogi ob vrnitvi postanejo družbeno marginalizirani, saj njihovi sovrstniki ne razumejo njihovih unikatnih izkušenj in življenjskega stila, zato so velikokrat prisiljeni dati del svoje identitete 'na stran'. Skrijejo svojo preteklost in korenine, saj so te nerazumljene s strani okolice, kar lahko vodi v občutje socialne izolacije, saj si posamezniki ne najdejo socialne skupine, h kateri bi pripadali (Walters in Auton-Cuff 2009, 756).

Vrnitev 'domov' je še posebej težavna za posameznike, ki so bili tako rojeni kot tudi odrasli v tujini. Njihov smisel za identiteto je postavljen pod močan pritisk,

ko se vrnejo 'domov', ne glede na njihovo starost ob vrnitvi, saj jih pri vključevanju v družbo ovira tudi nepoznavanje popularnih tem, kot so film, glasba in šport. OTK pogosto še najmanj vedo o kulturi svojega potnega lista, zaradi česar 'doma' pogosto lahko izpadejo kot neumni, saj ne poznajo dobro kulturnih pravil 'svoje' države. Mnogim se zdi sramotno, da ne vedo, kaj je trenutno 'in' in tako ne vedo, o čem govoriti, ne razumejo notranjih šal in slenga ter posledično nekako nimajo skupnega jezika s svojimi vrstniki (Bikos in drugi 2009, 752). Hkrati pa so jezni, zmedeni in depresivni, ker ne razumejo, kako nekoga lahko tako močno zanima, kdo je zmagal na svetovnem prvenstvu v nogometu, namesto resnih političnih situacij in nasilja, ki se dogaja drugod po svetu. Sčasoma se mnogi naučijo, da je najboljši način prilagoditve utišati svoj lasten glas (Walters in Auton-Cuff 2009, 765), kar pa lahko vodi v spremembe duševnega stanja in negativna čustva, kot so osamljenost, občutek zapustitve, žalovanje, ki so rezultat prisiljene zapustitve življenja v 'stari' državi ter vrženosti v življenje v drugi državi (Bikos in drugi 2009, 745). Mnogi OTK so ob vrnitvi domov jezni, jezni na starše, ker so jih preselili, na politično situacijo, ki je to povzročila, na podjetje, ki je premestilo njihove starše, na prijatelje, ki so jih pustili za sabo, na posameznike, ki želijo postati njihovi prijatelji na kraju, kjer nočejo biti (Knell 2007, 70), zaradi česar lahko izpadejo nelojalni in arogantni, saj so si izbrali stalno identiteto 'biti drugačen'. Vendar, kar je za druge aroganca, je za OTK preprosto poskus deljenja svojih normalnih življenjskih izkušenj z ostalimi (Pollock in Reken 2009, 109–110).

OTK na koncu ugotovijo, da so razpeti med mnogimi kulturami ter da so polni vprašanj o identiteti, domu in pripadnosti. Sčasoma se začnejo spraševati, kam zares spadajo v današnji moderni družbi, kjer posamezniki na prvo mesto svoje osebne identitete še vedno postavljajo svojo kulturno identiteto in nacionalno pripadnost.

5.5 KJE JE DOM OTROK TRETJE KULTURE?

Kot zapiše Mirjana Ule (2000, 300): "Imeti dom je del varnega paketa; zadovoljstvo, da si začasno prost in osvobojen in da zato tvegaš tudi manj udobja, nekje pa je dom, kamor greš, ko se avantura konča. Spokojnost in mir doma je tisto, kar turiste žene, da iščejo avanture, in domotožje je tisto, ki jih pripelje domov." Ksenija Vidmar Horvat (2006, 56) dom opiše kot "privilegiran kraj, na katerem se gradijo novi pojmovniki, rekonstrukcije in redefinicije identitete in pripadanja."

Za mnoge eno najpreprostejših vprašanj: Od kod prihajaš, je za OTK eno najtežjih. Sami na vprašanje preprosto odgovorimo s krajem, kjer smo odrasli ali krajem, kjer smo živeli kot otroci, saj z domom razumemo državo ali kraj, kjer smo se rodili ali se ustalili na dolgoročni osnovi (Cockburn 2002, 479). OTK pa doma v tradicionalnem smislu ne poznajo, zato je velikokrat prvo, na kar pomislijo ob tem vprašanju: ali želiš slišati dolgo ali kratko zgodbo (prav tam); oziroma ne vedo, kaj in kako bi na to vprašanje sploh odgovorili.

Če OTK postavimo vprašanje, kje je njihov dom?, bo njihov odziv šel nekako takole: Kaj? Misliš, kje je moj dom v tem trenutku? Kje sem se rodil? Iz katere države prihajam? Iz katerega kraja prihajam? Misliš vse kraje, v katerih sem kdaj koli živel? Kje vse sem se šolal? Misliš državo, v kateri sem nazadnje živel? Misliš kraj, kjer imam največ prijateljev? Imaš v mislih mojo nacionalnost? Državo mojega potnega lista? Kraj, od koder prihajajo moji starši? Kraj, v katerem živijo moji starši, moja družina? Kraj, ki je pomembno vplival na mojo življenjsko zgodbo? Misliš, kje plačujem davke in kje obiščem zdravnika? Kaj je zate definicija doma? Dom je tuje beseda v besednjaku OTK. Ali, kot to dilemo opiše Sand-Hart (2010, 30): "Mogoče se sliši smešno, vendar sem se pogosto bojevala z mislijo, da bom izdala sama sebe, če ljudem povem, da sem samo iz

ene države. Razlog je, da nobena od držav mojega odraščanja ne predstavlja v celoti tega kdo sem”.

Pico Iyer (2001), sam OTK, dom opiše kot nekaj prenosnega in nevidnega, nekaj, kar nosiš s sabo v vrednotah, navezanostih in prijateljstvih, nekaj, kar lahko vzameš s sabo kamor koli že greš. Dom je namreč vse manj kos zemlje in ima vedno več opraviti z nečim notranjim, posameznikovo dušo. Iyer (2013) pravi: “Ko me nekdo nenadno vpraša, od kje sem, pomislim na svoje ljube, najbližje prijatelje ali pa pesmi, ki potujejo z mano kjer koli že sem. Moj dom je tako kar koli nosim s sabo v sebi.” Dom tako danes za mnoge ni več le kraj, kjer se je zgodilo, da smo bili rojeni, dom je kraj, kjer postanemo sami. Dom ni kraj, temveč občutek. 'Dom je kraj, na katerega ima nekdo spomine, vendar nobenih pričakovanj' (Iyer 2004, 17).

V preteklosti, preteklim generacijam, je bil dom nekako pripisan s krajem, v katerem so se rodili. Danes pa lahko, vsaj nekateri od nas, svoj dom izberemo in si sami ustvarimo svoj smisel skupnosti, sebe. “V preteklosti so bili ljudje večinoma bivanjsko monogamni, nemobilni, stacionarni. Prehod od prve moderne k drugi moderni spremlja prehod od krajevnega monogamija h krajevnim poligamijam” (Vidmar 2006, 57). Po ugotovitvah Pica Iyerja (2013) OTK danes predstavljajo peto največjo 'nacijo' na svetu, saj je število ljudi, ki živijo v državah, ki niso njihove, že okoli 220 milijonov.

Mnogo OTK se tako kot Lalai (v Alegria 2010) sprašuje: “Zakaj mora biti dom samo en kraj? Vedno pravimo: ljubo doma, kdor ga ima; toda sama lahko rečem to kjer koli.” Dom je za OTK na nek način vsepovsod po svetu in OTK občutek doma zato najpogosteje najdejo v nenehnem premikanju, ker v tem najdejo nekaj znanega, kar jih pomiri. Nekako se najbolj doma počutijo na letališčih, kjer preživijo veliko preveč svojega časa.

Robin Pascoe (2010b) ugotavlja, da če vprašaš tri otroke iz iste družine, kje je njihov dom, bo imel vsak od njih drugačen odgovor. In zato za OTK dom ni geografska, temveč čustvena lokacija, njihov dom je tam, kjer jim ni potrebno razlagati svoje situacije, dom je zanje tam, kjer se počutijo najbolj udobno. Vsak član družine posledično razvije drugačne odnose do različnih držav in kultur, v katerih je družina živel, in pogosto se zgodi, da ko imajo starši občutek, da se vračajo domov, njihovi otroci občutijo ravno obratno, da zapuščajo svoj dom. Občutek doma OTK je tako lahko kilometre proč od doma njihovih staršev, saj ti postanejo veliko bolj povezani z gostujočo kulturo kot domovino njihovih staršev, gostujoča kultura je namreč vse, kar poznajo, medtem ko domovino njihovih staršev večina pozna le po pripovedovanjih. Mnogi OTK se počutijo veliko bolj doma v državi gostiteljici kot v svoji domači državi in za mnoge se zdi vrnitev domov kot iti na počitnice, saj se v državo njihovega potnega lista vračajo le kot turisti, ko obiščejo sorodnike ali tam preživljajo počitnice (Bikos in drugi 2009, 743). Mnogo OTK ima danes starša iz različnih kultur in držav, kar vse skupaj še bolj zaplete. Koncept doma je zanje še večji problem in v različnih družinah pomeni različne stvari – zmešane kulture, vere in verjetja (Cockburn 2002, 479). OTK tako ni popolnoma jasno kaj je 'dom' in kaj 'tujina', ne poznajo meje in so na nek način državljani sveta, a nikoli zares ne morejo iti 'domov'.

Seaman (v Lyttle in drugi 2011, 687) zapiše: "Naša družina, naša domovina je v družbi drugih z podobnimi izkušnjami. Naša dediščina ni bila ustvarjena z nacionalnimi tradicijami, temveč s posebnimi situacijami." Kje se OTK trenutno nahajajo, je zanje le še ena lokacija, medtem ko je dom zanje bolj namenski občutek, aktivno gibanje, ki ga najdejo ne v ozemljenem kraju, temveč v odnosih. Občutek doma za OTK ni v fizičnih krajih, geografskih lokacijah ali stavbah, temveč je 'zakoreninjen' v odnosih. Dom je zanje kateri koli kraj, kjer lahko govorijo s starimi prijatelji, se identificirajo in delijo spomine, ki so lastni le njim (Keuss in Willett 2009, 15–16). Najbolj doma se OTK počutijo v tretji

kulturi, ki si so jo ustvarili in imajo večjo potrebo oblikovati si identiteto ter koncept doma v okviru svoje družine in odnosov.

“Gibanje je fantastični privilegij in nam omogoča, da naredimo veliko, o čemer naši stari starši niso niti sanjali. Vendar ima gibanje konec koncev le pomen, če imamo dom, kamor se lahko vrnemo. In dom na koncu, seveda, ni samo kraj kjer spimo, temveč je kraj, kjer stojimo” (Iyer 2013). Ker OTK nimajo doma v tradicionalnem smislu, posledično tudi nimajo 'korenin' v tradicionalnem smislu, vendar to še ne pomeni, da živijo 'izkoreninjeno' otroštvo. OTK pravzaprav niso brez korenin, temveč imajo te drugačne. Njihove korenine so v eni preprosti ideji – brezdomstvu – saj korenin nikoli ne 'poženejo' na določenem kraju, ker se zavedajo, da bodo te prej ali slej 'odtrgane'. Njihove korenine se namesto na določenem kraju raztezajo v prijateljih, družini in ostalih, ki so tako ali drugače vpleteni v njihova življenja. Njihove korenine se tako namesto v globino raztezajo v širino in mogoče res niso tako globoke, kot bo morale biti, so pa zato toliko daljše.

5.5.1 PRIPADNOST

Ko posamezniki potujejo v različne države kot odrasli, lahko doživijo kulturni šok, vendar imajo že oblikovan občutek o tem, kdo so in kam pripadajo. OTK najpogosteje pripadajo dvema, trem, ali celo več svetovom, ki se med sabo lahko močno razlikujejo, a so vseeno vsi njihovi. Ker živijo med kulturami s konfliktnimi vrednostnimi sistemi, so posledično zmedeni glede kompleksnih stvari, kot so politika, patriotizem in vrednote. Njihova zvestoba pripada mnogim državam ter kulturam in so tako močno razdvojeni, ko morajo izbrati, na kateri strani so v primer sporov, vojn med državami, nacijami in kulturami, ki so jim vse blizu. Občutek pripadnosti namreč zagotavlja posameznikovo lojalnost do skupine.

OTK izkusijo življenje v mnogih kulturah, brez da bi si popolnoma lastili katero koli od njih. Namesto, da bi se izgubili v dveh popolnoma si nasprotujočih kulturah, razvijejo določene lastnosti, ki ne pripadajo ne kulturi njihovih staršev, ne kulturi gostiteljici, temveč 'tretji kulturi'. Ujeti so med dvema ali celo več kulturami, prejemajo koristi obeh, vendar v nobeno popolnoma ne pripadajo, posledica česar je, da ima mnogo OTK mnogo različnih občutkov pripadnosti ali pa sploh nobenega občutka pripadnosti. Ker so se kot otroci velikokrat preselili, zamenjali mnogo različnih šol in živeli v mnogo različnih krajih in se počutijo doma povsod in hkrati nikjer, ne morejo izoblikovati tradicionalnega načina pripadnosti, vendar pa lahko občutek pripadnost najdejo v drugih posameznikih, ki so prav tako 'outsiderji' in s katerimi si delijo podobno odraščanje (na primer drugimi OTK, tujimi študenti, imigranti) (Musil 2008). Lahko se celo zgodi, da se počutijo bolj pripadniki kulture, kateri po barvi kože ne pripadajo in so v njej vedno sprejeti in videni kot tujci, kot pa svoji lastni kulturi, kjer se popolnoma zlijejo z družbo, saj samo zato, ker so videti kot pripadniki 'svoje družbe', še ne pomeni, da tudi razmišljajo kot njeni pripadniki in četudi imajo OTK željo po pripadnosti, se hkrati bojijo navezanosti na eno samo kulturo.

OTK olajšanje najdejo v drugih OTK, ko se zavejo, da obstajajo tudi drugi s podobnimi občutki in izkušnjami, da obstajajo tudi drugi, ki na svet gledajo z enakimi ali vsaj podobnimi očali kot oni sami. Svojo pripadnost tako lahko najdejo v drugih ljudeh in ne v kraju. OTK ne pripadajo kraju, temveč skupini ljudi.

Kadar posameznik nima tradicionalnega občutka pripadnosti nekemu kraju, je zanj prav tako težko odgovoriti na nekatera vprašanja o tem, kdo sploh je. Občutek pripadnosti namreč izoblikuje kdo smo. V obdobju našega razvoja razvijemo smisel pripadnosti in identitete. Koncepta sta močno medsebojno povezana in predstavljata dva največja problema, s katerima se OTK srečajo na določeni točki življenja (Walters in Auton-Cuff 2009, 756).

5.6 IDENTITETA OTROK TRETJE KULTURE

“Moj potni list pravi eno, moj obraz nekaj drugega; moj naglas nasprotuje mojim očem. Kraj bivanja, Končna destinacija, celo Stan ni nič lažje izpolniti; po navadi preprosto obkljukam 'Drugo'” (Iyer 2004, 12).

“Pomislimo le, kaj nam pravzaprav pomeni beseda identiteta. To je tisto, kar smo, in tisto 'od koder izviramo'. Je ozadje, na podlagi katerega so naše želje in hrepenenja, naša stališča in težnje sploh lahko smiselni” (Taylor 2007, 299). Narodnost, državljanstvo, starost, spol, zakonski stan, poklic, hobiji, vse to je del naše identitete in predstavlja temelje za našo predstavo o tem, kdo smo. Kdo smo je univerzalno vprašanje in posamezniki smo rezultat lastnih izkušenj, naša identiteta pa je rezultat družbenih pogajanj ter hkrati družbeni konstrukt. Identiteta določa vrednote, verjetja, vedenja in vpliva na našo interakcijo z drugimi ter je ključna razvojna naloga vsakega posameznika. Identiteta je torej kompleksen, nujen in nikoli dokončan proces, ki se nenehno dogaja s stikih med posameznikom in družbeno situacijo, v kateri se znajdemo.

Identiteta je predvsem odraz odnosa, ki ga človek vzpostavi do samega sebe in do skupine, v kateri živi. Je 'element subjektivne realnosti', ki jo oblikujejo družbeni procesi, oziroma je pojav, ki nastane v vzajemnem odnosu in vplivu med posameznikom in družbo. ... Identiteta se pri posamezniku vzpostavi skozi posamezne faze socializacijskega procesa. Je predvsem rezultat identifikacije, ki v primarni socializaciji poteka vzporedno z imitativno težnjo (posnemanje vzornih Drugih), pozneje pa postopno prerašča v identifikacijo posameznika s samim sabo, kar vključuje tako družbene/kulturne kot individualne dimenzije. V primarni socializaciji so postavljeni temelji osebnostne identitete (Lukšič-Hacin 1995, 92).

Za OTK je velikokrat vse prej kot enostavno odgovoriti na vprašanje 'kdo sem', saj je identiteta “odnos, ki ga človek vzpostavi do samega sebe in do skupine, v kateri živi” (Lukšič-Hacin 1995, 11). OTK se znajdejo med mnogimi kulturami, a se popolnoma nikoli ne identificirajo z nobeno od njih. Življenjska zgodba OTK

je sestavljena iz mnogih manjših, velikokrat si močno različnih ali celo medsebojno protislovnih zgodb. "Selitev vsakih nekaj let me je prisilila v nenehno ponovno ocenjevanje mojega okolja, moje identitete in moje vloge" (Russell 2011, 29). OTK nenehno preklaplajo med različno narodnostjo, jeziki, kulturami in lojalnostmi. Njihova identiteta ni odvisna le od geografske lokacije in niso zadovoljni le z normami ene same kulture (Keuss in Willett 2009, 18). OTK si ustvarijo identiteto, ki odraža vse njihove izkušnje, brez da bi razvili občutek pripadnosti kateri koli kulturi, ker identiteta ni izbira, temveč je združitev sebstev, združitev vplivov, kar posledično pomeni, da so OTK razpeti med več identitetami. Razvijajo identiteto, ki je nekje vmes, kar pomeni, da so vedno in povsod 'drugi', nikoli niso popolnoma eno ali drugo in posledično nimajo standardnih definicij o tem 'kdo so'.

Večinski del identitete se oblikuje v procesu odraščanja, material za oblikovanje pa nam v veliki meri nudi družba. Vsi se oblikujemo v procesu socialnih izkušenj in interakcije. Smo produkti socializacije, procesa, v katerem se naučimo biti člani določene družbe. "Prekinitev primarne socializacije lahko pripelje ali do razdvojene osebnosti ali do kozmopolitizma, relativizacije v odnosu do kulturnih vzorcev in narodne identitete" (Lukšič–Hacin 1995, 120). OTK začnejo potovati med kulturami še preden imajo priložnost dokončati razvoj svoje osebne ali kulturne identitete in ker ti razvijajo svojo identiteto na enak način kot vsi ostali, in sicer z 'pobiranjem' znamenj, kulturnih pravil, vedenj in vrednot iz mnogih različnih kultur, ki so jih doživeli, je zanje najti smisel in identiteto tako težka in zavajajoča naloga, saj so, kjer koli so bili, s sabo vzeli delček tamkajšnje kulture in z vsako selitvijo prekinili razvoj svoje identitete. Razvoj identitete je za OTK nenehen boj, da bi odkrili, kdo zares so, medtem ko se svet okoli njih z nenehnim premikanjem in selitvami nenehno spreminja. Premikanje je motnja pri oblikovanju njihove identitete in 'Kdo sem?' se spremeni v 'Kako delovati in se vesti?', saj se posamezniki nimajo časa, niti nimajo energije se posvetiti 'normalnim' nalogam, kot je oblikovanje identitete. Njihova identiteta se nenehno preusmerja in mora biti ponovno prepoznana v luči novega okolja

(Walters in Auton-Cuff 2009, 763), saj je ta "neločljivo povezana s socialnimi interakcijami med ljudmi, z medsebojnimi pripisovanji, pričakovanji in vsakdanjimi dejavnostmi, v katerih posameznik oblikuje in doživlja svojo življenjsko zgodbo kot povezano in smiselno celoto" (Ule 2000, 187). Življenjska zgodba OTK pa se neprestano prekinja in z vsako selitvijo se prekine tudi razvoj posameznikove identitete.

Violet (v Walters and Auton-Cuff 2009, 755) zapiše: "Naša identiteta je proti-identiteta, edini način, s katerim lahko definiramo sebe, je, kaj nismo." Identitete OTK se gradijo skozi drugačnost, v razmerju do tega, kar posameznik ni. Zdi se, da se OTK prej naučijo kdo niso, kot to, kdo zares so. Raziskovanje njihove identitete je proces izločanja. Kaj sem? Nisem ne iz države gostiteljice, ne iz države mojega potnega lista. Kdo sem? Ne glede na to, kam OTK gre, se počuti drugačno, saj čeprav je mogoče videti enako kot vsi ostali, vsi ostali ne ravna enako kot on (prav tam, 764).

Za OTK najti identiteto, medtem ko se 'ogledalo' okoli njih nenehno spreminja, spreminja svoje sporočilo, ni lahko. OTK se tako nenehno počutijo kot tujci, tako 'doma' kot v tujini, tako po svoji zunanosti, kot po svoji notranosti. Njihov glavni vir identifikacije je z drugimi, ki imajo podobno ozadje, saj imajo z njimi ne glede na to, kako različne so njihove zgodbe, največ skupnega. Drugi OTK postanejo posameznikova glavna referenčna točka identifikacije in samozavest najdejo v druženju z ostalimi OTK. V drugih OTK najdejo posameznike, s katerimi se lahko poistovetijo in mesto, kamor pripadajo. Mnogi najdejo svoj glas šele skozi pristne odnose, saj v njih najdejo svoj občutek pripadnosti. Skozi interakcijo s sovrstniki, ki so imeli podoben življenjski stil, se njihove izkušnje normalizirajo, kar jim daje smisel, da se ne počutijo več tako drugačne in potisnjene na obrobje. Drugi OTK jim pomenijo varno mesto, kjer se počutijo kot pripadniki skupine, kjer lahko raziskujejo svojo identiteto, mesto, kjer so razumljeni in kjer se jim ni potrebno razlagati. Svojo identiteto tako najdejo preprosto v biti OTK, saj ugotovijo, da obstajajo tudi drugi posamezniki, ki

imajo podobna občutja in življenjske zgodbe. Delijo si skupno razumevanje, skupne temelje in skupno kulturo (Walters in Auton-Cuff 2009, 766–767). Kot to razloži Miriam (v prav tam, 756): "Biti z drugimi OTK mi da občutek pripadnosti in občutek normalnosti."

OTK iščejo svojo identiteto v mnogih kulturah, kombinirajo vse kulturne vplive in na koncu na nek način ustvarijo novo, svojo kulturo, ki si jo delijo z ostalimi OTK. Tri četrtine OTK se namreč ne samo počuti drugačne od ljudi, ki nimajo nobene mednarodne izkušnje, temveč se tudi zavedajo, da so zaradi svojega 'posebnega' načina odraščanja drugačni (Useem 1993b). Kot to razloži eden od OTK (v Eakin 1998, 102): "Bilo je težko in bilo je zabavno in za nič ne bi zamenjal svojega življenja. Mednarodno mobilno odraščanje je nekaj, kar lahko samo tisti, ki smo to doživeli, povsem razumemo. Je kot tajni, posebni klub, ki ga ne moremo razložiti. Je način življenja, ki te nikoli ne zapusti, ne glede na to, kje živiš."

Dandanes, kot vidimo na primeru OTK, "identitete niso več nekaj fiksnega ali 'večne', kakor je bilo to morebiti primer pred nastopom globalizacije" (Rizman 2008, 97). Identitete posameznikov so danes vse bolj nestabilne, nejasno določene in le delne, kar pa se dobro ujema z današnjimi prav tako nestabilnimi, nejasnimi in spremenljivimi razmerami v družbi in pomeni, da danes "posameznik gradil svojo identiteto bolj na mrežah globalnih socialnih povezav med posamezniki s podobnimi potrebami, nazori, življenjskimi stili kot pa na trajnih, stabilnih socialnih skupinah, posplošenih interesih in podobnih zgodovinskih izkušnjah" (Ule 2000, 314). Identiteta OTK je mogoče bolj občutljiva in posledično bolj ranljiva na kontekste in spremembe v socialni klimi, vendar je na drugi strani tudi veliko bolj odprta za spremembe, nove izkušnje in nova učenja. Kar je danes v multikulturnem okolju, ko identitete postajajo vse bolj zapleten in raznovrsten pojav, še kako pomembno.

6 ZAKLJUČEK

Živimo v času, kjer prostor ne igra več tako pomembne vloge, kjer sleherno razdaljo lahko premagamo v razmeroma kratkem času in tako posledično vsako leto več in več otok odrašča s prečkanjem mej ter mešanjem kultur, ko sledijo svojim staršem okoli sveta. Je takšno odraščanje dobro ali slabo za posameznika? Na to vprašanje ni pravilnega ali napačnega odgovora.

OTK so skupek različnih svetovnih nazorov, ki v vsaki znani kulturi sprejmejo, kar jim je ljubo, a vsako kulturo sprejmejo le do določene stopnje in nikoli povsem v celoti, kar pomeni, da so hkrati povsod in nikjer tujci. Sebe si lahko predstavljajo kjer koli na svetu, kljub temu, da ne sodijo v noben začrtan model. Dejstvo je, da so OTK drugačni in hkrati unikatni.

So posamezniki, ki nenehno uspešno prehajajo med kulturami, kar je za mnoge 'navadne' posameznike velik izziv. OTK so posamezniki, pogosto vzgojeni v jeziku, ki ga ne poznajo, v državi, ki je mogoče ne bodo nikoli več obiskali, posamezniki, ki živijo življenje v urejenem kaosu, pisano, živo in svobodno. Mogoče res ne sodijo nikamor, a so v vseh kulturah hkrati 'insiderji' in 'outsiderji', a predstavljajo še kako pomembne mostove med različnimi svetovi, saj nenehno živijo na mejah med različnimi kulturami, ker če njihov dom res ni nikjer, to hkrati pomeni, da je ta lahko povsod in kjer koli. OTK so posamezniki, ki nikoli zares ne izpraznijo svojih kovčkov, saj je nenehna sprememba edina stalnica z njihovim življenju (če se že ne premikajo sami, se premikajo ljudje okoli njih) in bolje kot kdor koli drug vedo, da 'dom' ni kraj, geografska lokacija, temveč so to ljudje, ki so jim blizu. Mogoče so res povsod tujci, a hkrati 'poberejo' najboljše iz vseh svetov in njihova dediščina se skriva v vseh ostalih posameznikih, ki si delijo podoben način odraščanja.

Izkušnje OTK se lahko med sabo močno razlikujejo – zaposlitev staršev, velikost družine, odnosi do različnih kultur, število jezikov, ki jih razumejo in govorijo,

leta, preživeta izven domače kulture, število držav, v katerih so živeli in kako dolgo, starost, ko so živeli v tujini, znanje in udejstvovanje tako v 'obiskani' kot 'domači' kulturi, vrsta šolanja, kako in kje je nekdo živel v obiskani kulturi in odnos do njihovega medkulturnega odraščanja lahko močno variira – a imajo ti 'globalni posamezniki' vseeno mnogo skupnega. Mogoče so OTK res posamezniki, ki prihajajo iz mnogih različnih ozadij in imajo mnoge različne zgodbe, vendar si ne glede na vse delijo skupne lastnosti.

OTK so posamezniki, ki uspešno navigirajo nenehne življenjske spremembe in vidijo svet skozi mnogo različnih 'očal'. So posamezniki, ki so zmožni v trenutku, z eno samo vožnjo z letalom, za sabo zapustiti celoten svet, ki so ga poznali. OTK so posamezniki, ki lahko svoje misli prevedejo v mnoge svetovne jezike in posamezniki, katerih velik del identitete, je to da so videti drugače od svoje okolice. So posamezniki, ki se nikoli zares ne prilagodijo na življenje v državi njihovega potnega lista.

Nekateri so v tem življenjskem stilu uspešni, seveda imajo vzpone in padce, vendar na splošno sprejmejo prednosti in do popolnosti izkoristijo vsako priložnost, ki jim pride naproti, medtem ko se drugi 'borijo' skozi takšen način življenja, vendar se vsi ne glede na vse strinjajo, da jim je takšen način življenja prinesel mnoge prednosti. Nekateri izmed njih ohranijo način življenja iz otroštva ter nadaljujejo z nenehnimi potovanji, seljenjem, nenehnim premikanjem iz kraja v kraj, z države v državo, s celine na celino, drugi, takoj ko končajo s takšnim načinom življenja, odrastejo in izberejo določen kraj, kjer se ustalijo, saj konec koncev OTK ne želijo nenehno izstopati. Ne želijo, da se jih nenehno obravnava kot tujce, 'outsiderje'. Želijo pa si, da je njihovo posebno ozadje opaženo in priznано, da so njihove zgodbe slišane, saj gotovo predstavljajo skupino, ki se je ne sme spregledati in od katere se lahko marsikaj naučimo. Ti posamezniki so namreč 'Združeni narodi' prihodnosti in s svojimi izkušnjami lahko mnogo prispevajo k današnjem multikulturnem svetu, saj

imajo drugačno perspektivo, prilagodljivost, neodvisnost in kozmopolitanski pogled na svet kot njihovi 'enokulturni' vrstniki.

OTK so posamezniki, ki so elemente kulture njihovega potnega lista združili z vsemi ostalimi kulturami, v katerih so živeli in ustvarili novo kulturo med ostalimi kulturami – 'tretjo kulturo'. 'Tretja kultura', kombinacija posameznikove 'domače' kulture in gostujoče kulture ali več kultur, ki se združijo in oblikujejo unikatno tretjo kulturo, je izoblikovala mlade specialiste transnacionalnih svetov, ki niso več vezani na noben kraj in lahko uspešno navigirajo med mnogimi, še tako nasprotujočimi se kulturami. OTK so posamezniki z globalno perspektivo, ki jih bo svet v prihodnosti še kako močno potreboval, in izkušnje OTK danes postajajo vse bolj običajne in cenjene. OTK so namreč najboljše pripravljeni posamezniki za življenje v današnjem globalnem svetu. So mnogokulturni, diplomatski, govorijo več jezikov in imajo prefinjenost biti sprejeti v kateri koli socialni krog.

Ali prednosti globalnega odraščanja in znanja torej odtehtajo ostale bolečine, s katerimi se OTK srečujejo tako med odraščanjem kot tudi v odraslosti? Za mnoge je odgovor pritrdilen in uživajo v prednosti, ki so jih jim dale izkušnje življenja v tuji kulturi in le malo bi jih svoje bogato, globalno in unikatno odraščanje spremenilo, ne glede na vse izzive, s katerimi se srečujejo skozi življenje, saj se zavedajo, da ima njihov način odraščanja mnoge prednosti in pozitivne lastnosti, ki jih danes v tem hitro razvijajočem svetu, ki pravih mej med državami in kulturami pravzaprav ne pozna več, še kako dobro izkoristijo.

7 LITERATURA

1. Alegria, Aga. 2010. *Third Culture Kids*. Dostopno prek: http://www.youtube.com/watch?v=FouOIB_AAfw (10. avgust 2014).
2. Beck, Ulrich. 2003. *Kaj je globalizacija?: Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina.
3. Benedict, Ruth. 2008. *Vzorci kulture*. Maribor: Aristej.
4. Bikos, Lynette H., Julia Kocheleva, David King, Glenna C. Chang, Anne McKenzie, Chris Roenicke, Victoria Campbell in Katrina Eckard. 2009. A consensual qualitative investigation into the repatriation experiences of young adult, missionary kids. *Mental Health, Religion & Culture* 12 (7): 735–754.
5. Bonebright, Denise A. 2010. Adult third culture kids: HRD challenges and opportunities. *Human Resource Development International* 13 (3): 351–359.
6. *BRATS: Our Journey Home – 8 Minutes Trailer*. Dostopno prek: <https://www.youtube.com/watch?v=qCFZyG06zfY> (10. avgust 2014).
7. Cockburn, Laura. 2002. Children and Young People Living in Changing Worlds: The Process of Assessing and Understanding the 'Third Culture Kid'. *School Psychology International* 23 (4): 475–485.
8. Cools, Evelyn. 2013. *Who Are Third Culture Kids*. Dostopno prek: <https://www.youtube.com/watch?v=y5ToNvlxZ9M> (10. avgust 2014).
9. Dewaele, Jean-Marc in Jan Pieter van Oudenhoven. 2009. The effect of multilingualism/multiculturalism on personality: no gain without pain for Third Culture Kids? *International Journal of Multilingualism* 6 (4): 443–459.
10. Eakin, Kay B. 1998. *According to My Passport, I'm Coming Home*. United States: Department of State, Family Liaison Office.
11. Eriksen, Thomas Hylland. 2009. *Majhni kraji, velike teme*. Maribor: Aristej.

12. Grappo, Rebecca. 2011. Promoting Your Child's Emotional Health. *Foreign Service Journal* (June): 73–86.
13. Hervey, Emily. 2009. Cultural Transitions During Childhood and Adjustment to College. *Journal of Psychology and Christianity* 28 (1): 3–12.
14. Hess, Melissa Brayer in Patricia Linderman. 2007. *The expert expat: your guide to successful relocation abroad: moving, living, thriving*. London: Nicholas Brealey Publishing.
15. Iyer Pico. 2001. *The Global Soul: Searching for Home and Self in a Fast-Moving World*. Dostopno prek: <http://www.uctv.tv/shows/Pico-Iyer-The-Global-Soul-Searching-for-Home-and-Self-in-a-Fast-Moving-World-5856> (10. avgust 2014).
16. --- 2004. Living in the Transit Lounge. V *Unrooted Childhoods: Memoirs of Growing Up Global*, ur. Faith Eidse in Nina Sichel, 9–17. London: Nicholas Brealey Publishing.
17. --- 2013. *Where is Home?* TEDGlobal. Dostopno prek: http://www.ted.com/talks/pico_iyer_where_is_home (10. avgust 2014).
18. Keuss, Jeffrey F. in Rob Willett. 2009. The Sacredly Mobile Adolescent: A Hermeneutic Phenomenological Study Toward Revising of the Third Culture Kid Typology for Effective Ministry Practice in a Multivalent Culture. *The Journal of Youth Ministry* 8 (1): 7–24.
19. Knell, Marion. 2001. *Families on the Move. Growing up overseas – and loving it*. Grand Rapids: Kregel Publications.
20. --- 2007. *Burn-up or splash down. Surviving the culture shock of re-entry*. USA: Authentic.
21. Lam, Hon in Jan Selmer. 2004. Are former »third-culture kids« the ideal business expatriates? *Career Development International* 9 (2): 109–122.
22. Lukšič-Hacin, Marina. 1995. *Ko tujina postane dom: resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

23. --- 1999. *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC.
24. Lyttle, Allyn D., Gina G. Barker in Terri Lynn Cornwell. 2011. Adept through adaptation: Third culture individuals' interpersonal sensitivity. *International Journal of Intercultural Relations* (35): 686–694.
25. Misil, Donna. 2008. *How can Third Culture Kids Belong?* Dostopno prek: <https://www.youtube.com/watch?v=Rd-MDc3FIVk> (10. avgust 2014).
26. Pascoe, Robin. 2010a. *What is a third culture kid (TCK)?* Dostopno prek: <https://www.youtube.com/watch?v=yaf2A0IZLto> (10. avgust 2014).
27. --- 2010b. Where is 'home' for a third culture kid? Dostopno prek: <https://www.youtube.com/watch?NR=1&feature=endscreen&v=L8qMB9QpTto> (10. avgust 2014).
28. Plueddemann, Shari. 2011. *Third Culture Kids*. Dostopno prek: <https://www.youtube.com/watch?v=h30rrSeENyU&index=6&list=PL62B2D83B2931C1BF> (10. avgust 2014).
29. Pollock, David C in Ruth E. Van Reken. 2009. *Third Culture Kids. Growing Up Among Worlds*. London: Nicholas Brealey Publishing.
30. Rizman, Rudi. 2008. *Globalizacija in avtonomija: prispevki za sociologijo globalizacije*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
31. Russell, Kate M. 2011. Growing Up A Third Culture Kid: A Sociological Self-Exploration. *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge* IX (1): 29–42.
32. Sand-Hart, Heidi. 2010. *Home Keeps Moving*. Hagerstown: McDougal Publishing.
33. Sheard, Wenda. 2008. Lessons From Our Kissing Cousins. Third Culture Kids and Gifted Children. *Roeper Review* (30): 31-38.
34. *TCKID: A Home for Third Culture Kids*. Dostopno prek: <http://tckid.com/> (10. avgust 2014).
35. Ule, Mirjana. 2000. *Sodobne identitete: v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

36. Useem, Ruth. 1993a. *Third Culture Kid: Focus of Major Study – TCK 'mother' pens history of field.* Dostopno prek: <http://www.tckworld.com/useem/art1.html> (10. avgust 2014).
37. --- 1993b. *TCKs Four Times More Likely to Earn Bachelor's Degrees.* Dostopno prek: <http://www.tckworld.com/useem/art1.html> (10. avgust 2014).
38. Vidmar, Ksenija H. 2006. *Globalna kultura.* Ljubljana: Študentska založba.
39. Taylor, Charles. 2007. Politika priznavanja. V *Zbornik postkolonialnih študij*, ur. Nikolai Jeffs, 291–337. Ljubljana: Krtina.
40. Walters, Kate A. in Faith P. Auton-Cuff. 2009. A story to tell: the identity development of women growing up as third culture kids. *Mental Health, Religion & Culture* 12 (7): 755–772.
41. Wu, Alice. 2014. Global Nomads. *Cultural Bridges for the New Millennium.* Dostopno prek: http://www.figt.org/cultural_bridges (10. avgust 2014).
42. Yi, Juliet. 2013. Finding Home | A short documentary on Korean Third Culture Kids. Dostopno prek: <https://www.youtube.com/watch?v=BJpRjjqVsNc> (10. avgust 2014).